

MEDIJPRATĪBA: DOMĀ! LIETO! ZINI!

Mācību un izziņas materiāls

MEDIJPRATĪBA

KRITISKĀ
DOMĀŠANA

NETIĶETE

VILTUS
ZIŅAS

MEDIJPRATĪBA: Domā! Lieto! Zini!

Mācību un izziņas materiāls

Izdevējs: Biznesa augstskola Turība

Sastādītājs: Jana Bunkus

ISBN 978-9934-543-40-1

“Katram no mums jāsaprot, ka mēs neviens neesam ārkārtīgi medijpratīgi. Pilnīgi visiem ir jāseko līdzi, kā lietot medijus. Tā, manuprāt, arī ir medijpratība – būt kritiskam par to, kā pats cilvēks lieto medijus, lai arī cik nebūtu medijpratīgs”, ekspertu diskusijā uzsvēra stratēģiskās komunikācijas eksperte Linda Curika.

Esi sveicināts Biznesa augstskolas Tūrība Komunikācijas virziena izveidotajā mācību un izziņas materiālā par medijpratību!

Šajā materiālā atradīsi svarīgāko informāciju, kas ir **MEDIJPRATĪBA** – šobrīd tik ļoti bieži pieminētais jēdziens. Par medijpratību un tās nozīmi runā it visur, tomēr ne visi to izprot.

Valsts prezidents Egils Levits, runājot par medijpratību, ir uzsvēris: “Mēs neesam informācijas badā, tieši otrādi – dzīvojam informācijas pārsātinātībā. Tomēr šajos informācijas plūdus mēs nespējam orientēties. Nespējam atšķirt faktus no viedokļiem, maldus no zinātniskiem pētījumiem. Šodien tam var būt dzīvības un nāves cena. Mūsu informācijas prasmes gan katram individuāli, gan institūcijām, iestādēm, kopienām vai interešu grupām kolektīvi ir nepilnīgas. Ko darīt?”

Lai sasniegtu jēgpilnu rezultātu, ir svarīgi trīs virzieni – informācijas un mediju pratība, sociālo mediju platformu pienākumi un atbildība, kvalitatīva žurnālistika.”*

* <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-augsta-limena-starptautiskaja-konference-medijpratiba-celakartes>

Medijpratība, ja runājam par visam vienkāršiem vārdiem, ir spēja analizēt informāciju, kura ir pieejama publiskajā telpā, it sevišķi – sociālajos tīklos. Tātad pievērst uzmanību, vai informācija ir patiesa, vai tai ir autors, avots uz faktiem, datiem, skaitļiem utt.

Jēdziens “viltus informācija” nav nekas jauns. Lai cik tas šķistu dīvaini, par viltus informāciju runāja jau pirms 150 gadiem.

Īpaši labvēlīgs laiks viltus informācijai un dezinformācijai vienmēr bijis pasaules krīžu laikā, piemēram, karu un pandēmiju laikā, kad rodas daudz nepatiesas informācijas, lai iespaidotu cilvēku domāšanu un pat izprovocētu tos uz rīcību.

Tāpēc ir ļoti svarīgi būt medijpratīgiem – pašiem veidot skatījumu par pasauli, prast atrast patiesus informācijas avotus, pārbaudīt arī foto un video un veidot argumentētu viedokli.

Šajā materiālā atradīsī lasāmlietas, skatāmlietas un klausāmlietas. Lai lietotu šo materiālu, Tev būs nepieciešams viedtālrunis.

Ja radīsies papildu interese,
vari atrast informāciju mājaslapā:
<https://medijpratiba.turiba.lv/>

Šis materiāls, mājaslapa, studiju materiāli un daudzas citas izglītojošas lietas tapušas ar Baltijas Medijpratības programmas atbalstu, kas ir ASV Valsts departamenta iniciatīva un ko realizē ASV bāzēta globālā izglītības un attīstības organizācija IREX.

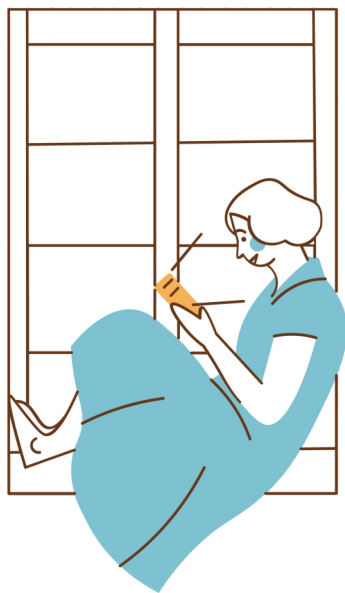
Paldies IREX komandai, Biznesa augstskolas Turība kolēģiem, ekspertiem un studentiem par sadarbību un iesaisti projekta “Medijpratība: Domā! Lieto! Zini!” realizēšanā!

Projekta komanda:
Komunikācijas virziena vadītāja **Jana Bunkus**
projekta vadītāja **Kristīne Neimane**

KĀPĒC MEDIJPRATĪBA IR TIK SVARĪGA?

Kultūras ministrijas pētījumā gūtās atziņas

- Cilvēkiem arvien vairāk pietrūkst zināšanu atpazīt viltus informāciju
- Cilvēki arvien biežāk notic viltus informācijai, to saprotot tikai vēlāk
- Palielinās cilvēku skaits, kuri spēj atpazīt viltus informāciju no patiesās

Izlasī!

Kultūras ministrija, 2020,
https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/m edijpratiba_prezentacija-latvijas-fakti- rezultati_2020.pdf

VILTUS INFORMĀCIJA, DEZINFORMĀCIJA, PRAPOGANDA – KĀ TAJĀ VISĀ NEAPJUKT?

Pavisam vienkārši! Lai to izprastu, lūk, dažas definīcijas.

MEDIJI

Visa veida masu komunikācija: raidošie mediji – radio un TV, rakstošie mediji – žurnāli un avīzes, interneta mediji – ziņu portāli, blogi, sociālo mediju konti utt., arī kino un grāmatas pieskaita masu komunikācijai, tātad medijiem.

NEPATIESAS ZIŅAS

Angļu valodā – *misinformation*. Neprecīza vai maldinoša informācija.

MEDIJPRATĪBA

Angļu valodā – *media literacy*. Prasmju kopums, kas palīdz kritiski izvērtēt mediju ziņojumus, kā arī izveidot pašam savus mediju vēstījumus.

DEZINFORMĀCIJA

Angļu valodā – *disinformation*. Informācija, kas ir nepatiesa un ir izveidota ar mērķi kaitēt kādam cilvēkam, organizācijai, sabiedrības grupai vai pat veselai valstij.

KAITNIECISKA INFORMĀCIJA

Angļu valodā – *malinformation*. Patiesa informācija, kas tiek izplatīta, lai nodarītu kaitējumu. Šajos gadījumos informācija bieži vien ir privāta. (IREX, Medijpratības trenera rokasgrāmata)

KAS IR MEDIJPRATĪBA?

Pirms lasi tālāk, apdomā, kā Tu izproti – kas ir medijpratība?

Ja starp pieminētajiem jēdzieniem atrodi vismaz trīs, kas sakrīt ar Tavu viedokli, apsveicam – Tavas zināšanas medijpratībā ir labas!

MEDIJPRATĪBA: ZINĀMA SEN – AKTUĀLA ŠODIEN

Noskaties!

Podkāsts: ko žurnālists un Biznesa augstskolas Turība lektors, projekta eksperts Ansis Bogustovs saka par medijpratību

Apdomā!

Cik daudz pats esi saskāries ar medijpratību, vai esi aizdomājies, ka tā ir svarīga ne tikai Tavā profesionālajā dzīvē, bet arī privātajā? Vai zini, ka medijpratība kļūst aktuāla brīdī, kad bērns pirmo reizi dzīvē paņem rokās viedtālruni, planšetdatoru vai citu viedierīci?

Vienmēr padomā divas reizes, kādu saturu ievieto, ar kādu informāciju dalies savu sociālo tīklu profilos. Ja redzi, ka Tavs draugs vai paziņa ir “iekritis” nepatiesas informācijas lamatās, draudzīgi uzrunā un paskaidro, kāpēc šo informāciju labāk būtu izdzēst – lai nemaldinātu citus un sevi. Šajā materiālā atradīsi arī vērtīgus padomus, kā pārbaudīt, vai informācija ir patiesa.

KRITISKĀ DOMĀŠANA

Domā nevis kritiski, bet analizē informāciju un orientējies tajā

Diemžēl latviešu valodā vārds “kritisks” mums asociējas ar kaut ko negatīvu, tomēr vārdu salikumā “kritiskā domāšana” tam ir cita nokrāsa – nevis negatīva, bet – objektīva.

Nebaidies domāt kritiski – tas nenozīmē, ka pret visu esi noskaņots negatīvi. Tas nozīmē, ka pret informāciju, kas pieejama publiskajā telpā, ko pauž ģimene, kolēģi, draugi, viedokļu līderi, mediji, Tu attiecies objektīvi, – ja rodas aizdomas, ka dzirdētais neatbilst vai daļēji atbilst patiesībai, Tu meklē papildu resursus, analizē pieejamo informāciju un izdari savus secinājumus.

KAS IR KRITISKĀ DOMĀŠANA?

Kritiskā domāšana ir spēja analizēt informāciju un orientēties tajā, kā arī atšķirt dezinformāciju no citas informācijas. Tomēr tas nenozīmē, ka neviens cilvēks neiekrīt dezinformācijas valgos.

Kritiskā domāšana liek paskatīties uz jautājumu no dažādām pusēm. Piemēram, ja runājam par ziņām, pārbaudīt vairākus informācijas avotus un neticēt acīmredzamajam, lai gan ļoti reizēm gribas.

DZĪVOT BEZ KRITISKĀS DOMĀŠANAS IR VIEGLĀK

Lai labāk saprastu, kas ir kritiskā domāšana, mēģināsim saprast, kas ir “nekritiska” domāšana, jo reizēm, skatot jautājumu no citas puses, ir vieglāk saprast pašu jēdzienu.

“Nekritiskā” domāšana ir akla uzticēšanās kādas cilvēku grupas, partijas, valdības, jebkāda harizmātiska līdera teiktajam, dzīvot ar sašaurinātu skatu – tāpat kā zirgam, kuram ir uzliktas klapes, lai viņu nenobiedētu garām braucošās mašīnas. “Nekritiska” domāšana ir šaurs skatījums. Līdz ar to iznāk, ka dzīvot bez kritiskās domāšanas ir daudz vieglāk, tomēr – vai pareizāk?

Pie kā noved “nekritiska” domāšana? Kritiskā situācijā cilvēks nav spējīgs pieņemt lēmumu, jo ir pieradis uzticēties sabiedriskajai domai, līderiem, jebkāda veida autoritātei utt. Tas nenozīmē, ka nevajag uzticēties, gluži vienkārši – ir jāapšaubā pieejamā informācija un pat sava lēmumu pieņemšana. Tas dod iespēju ieraudzīt citas alternatīvas un pieņemt pareizākus un jēgpilnākus lēmumus.

“Nekritiskā” domāšana informācijas izvēlē var beigties ar to, ka ļoti grūti ir uzrakstīt jebkādu zinātnisko darbu: skolēniem – zinātniski pētniecisko darbu, studentiem – studiju darbu, diplomdarbu, maģistra darbu un pat disertācijas darbu. Kāpēc? Tāpēc, ka kritiskā domāšana attīsta prasmes, spējas šo informāciju klasificēt jeb izdomāt, kas ir svarīgākais.

VISPÄRLIECINĀTĀKIE CILVĒKI IR TIE, KURIEM IR VISMAZĀK ZINĀŠANU

Lai raksturotu nekritisko domāšanu, bieži tiek pieminēts Danninga-Krīgera efekts – vispārlicinātākie cilvēki ir tie, kuriem ir vismazāk zināšanas. Tātad cilvēki ir pārliecināti par savu viedokli, bet viņiem nav pietiekamu zināšanu, argumentu, un viņi nav gatavi meklēt papildu informāciju. Tas palielina nezināšanas loku.

Kritiskā domāšana ir svarīga dažādās dzīves jomās – gan zinātnē, gan ikdienas dzīvē – lasot medijus, skatoties ziņas, klausoties līderos, kolēģos un ģimenes locekļos. Tas nozīmē trenēt domāšanu, lai varētu orientēties pasaulē. Protams, arī tas negarantē, ka aiziesim pareizā virzienā, bet tas dos iespēju saprast un atzīt savas kļūdas.

Kritiskais domātājs spēj iejusties cita cilvēka ādā, tas palielina toleranci pret citādāku domāšanu, pret dažādiem viedokļiem. Pasaulē nekas nav balts un melns.

KRITISKĀ DOMĀŠANA IR SPĒJA ANALIZĒT INFORMĀCIJU, VEIDOT VIEDOKLI UN PIENĒMT NOSVĒRTUS LĒMUMUS

Mēs dzīvojam ārkārtīgi lielā informācijas pārbagātībā. Atveram internetu un tur varam “pavadīt dienas”. Kritiskā domāšana ir spēja šo informāciju filtrēt.

Ja runājam par publisko informāciju, jāpiemin dezinformācijas aspekts – apzināta nepatiesas informācijas izplatīšana (piemēram, troļļu armijas un čatbotu radīta informācija). Kritiskā domāšana dod saprašanu pārbaudīt kādu neparastu informāciju. Var jau būt, ka tā ir taisnība, jo dzīvē notiek trakas lietas, bet tā ir jāpārbauda. Vēl pastāv misinformācija – kļūdaina informācija, ar kuru cilvēki dalās, nesaprotot, ka tā nav patiesa.

Ko nozīmē vārds “kritisks”? Ikdienā mēs to pielietojam ar negatīvu nozīmi, tomēr reizēm kritizēšana nereti nav ar mērķi aizvainot cilvēku, bet uzlabot situāciju. Tā ir iebildumu izteikšana. Kritiskā domāšana ir racionāla jeb saprātīga domāšana.

Vai kritisko domāšanu var attīstīt? Jā! Vispirms jāspēj analizēt situācija, medijpratības kontekstā – atšķirt un atpazīt viltus informāciju un dezinformāciju. Kur informācija publicēta, vai ir autors, vai ir atsauces, vai autoram ir līdzīgas publikācijas, vai teksts ir loģisks, minēti ticami avoti u.c.? Uztrenēt to var, pētot dažādus piemērus, lasot tekstus, skatoties uz tekstu loģiku utt.

Plašāka informācija pieejama podkāstā:
<https://medijpratiba.turiba.lv/podkasti/>

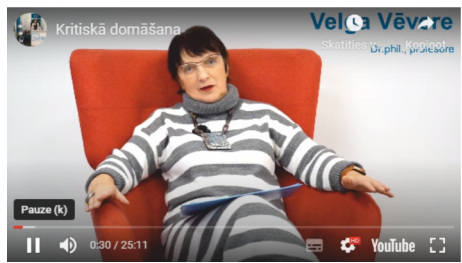

KĀ TRENĒT KRITISKO DOMĀŠANU?

- Lieto uzticamus medijus, kuriem var identificēt redakciju, žurnālistus, īpašniekus utt.
- Ieklausies viedokļu lideros un apkārtējos, tomēr veido savu viedokli
- Lai veidotu savu argumentētu viedokli, nepieciešams lietot daudzpusīgu informāciju
- Pārbaudi informāciju, pat ja tā šķiet ticama
- Informē mediju vai sociālā tīkla administratoru, ja pamani viltus vai nepatiesu informāciju
- Pārbaudi, vai sniegtajai informācijai publiskajā telpā ir autors un ir minētas atsauces uz iesaistītajām pusēm vai informācijas avotiem
- Veidojot savu unikālo informāciju publiskajā telpā, argumentē to ar faktiem, pētījumiem, skaitļiem, profesionāļu atzinumiem, datiem utt.
- Pārbaudi informāciju, vai tā ir pieejama arī citos medijos
- Lasi grāmatas

Noskaties!

Podkāsts: Filozofijas profesore, Biznesa augstskolas *Turība* Kritiskās domāšanas studiju kursa docētāja Velga Vēvere par kritisko domāšanu

NETIĶETE UN TĀS NOZĪME MEDIJPRATĪBĀ

Pieliekot priedēkli “ne-”, latviešu valodā vairums vārdiem izveidojas negatīvs konteksts, tomēr apzīmējums jeb termins “netiķete” patiesībā nekādā veidā nav saistīts ar negatīvām izpausmēm. Tas ir pavisam jauns termins, tomēr objektīvu iemeslu dēļ ļoti iederīgs mūsdienu komunikācijā. Kāpēc? Noskaidrosim!

Šis vārds radies no angļu valodas, savienojot vārdus *network* (internets) un *etiquette* (etiķete), un nozīmē uzvedības kultūru internetā. Tādējādi netiķete apraksta uzvedības noteikumus cieņpilnai un atbilstošai saziņai internetā, tostarp – medijpratību jeb gudru informācijas un drošu interneta lietošanu. Tātad netiķete ir nerakstīti vispārīgi uzvedības noteikumi saziņai internetā.

Šis salīdzinoši jaunais jēdziens īpaši aktuāls kļuva pandēmijas un māsēdes laikā, kad visi cilvēki intensīvi sāka sazināties internetā, tostarp – dažādās tikšanās un sanāksmēs tiešsaistē.

Sazinoties internetā, vienmēr jāatceras, ka Tu sazinies ar cilvēkiem, nevis vienkārši ar datoru vai viedtālruni. Tāpat kā reālajā pasaulē, arī internetā ir nepieciešami etiķetes noteikumi. Tāpēc netiķete ir svarīga, lai izvairītos no negatīvām sekām.

Turpinājumā atradīsi vispārīgus ieteikumus par rīcību internetā, kas jāievēro, sazinoties tiešsaistē.

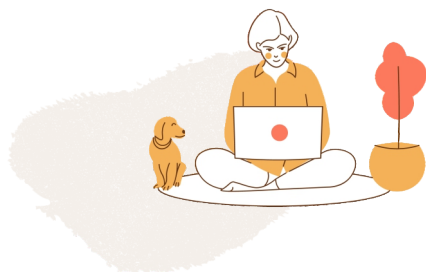
IEVĒRO TIEŠSAISTES UZVEDĪBAS NOTEIKUMUS JEB NORMAS, KO TU IEVĒRO ARĪ REĀLAJĀ DZĪVĒ

Sazinoties tiešsaistē, atceries etiķetes noteikumus, kurus Tu ievēro savā ikdienā.

Atturies no citu cilvēku aizskaršanas, provocēšanas vai draudiem.

Cieni savu tērzēšanas kolēģu viedokli un izsaki konstruktīvu viedokli vai kritiku.

Atceries, ka Tevi var saukt pie atbildības par cilvēku apvainošanu tiešsaistē, tāpēc apdomā, vai Tavs viedoklis ir pamatots, pirms to publicē.

OTRPUS EKRĀNAM – REĀLS CILVĒKS, NEVIS MAŠĪNA

Veidojot ziņojumus un informāciju, padomā par personu, kas atrodas otrpus ekrānam. Tu nesazinies ar mašīnu, bet ar reālu cilvēku, kuram ir savas jūtas un emocijas.

Apsver arī to, ko un kā raksti. Jo internets neko neaizmirst! Atceries, ka, pat ja kaut ko izdzēsīsi, internets to vienalga saglabās. Esi medijpratīgs un kritiski domājošs arī šajā aspektā.

PARĀDI SAVU LABĀKO PUSI ARĪ TIEŠSAISTĒ

Saziņai internetā ir zināma anonimitāte, kas reālajā dzīvē nepastāv, kad runā ar kādu aci pret aci. Bieži vien šī anonimitāte daudziem lietotājiem internetā rada zemāku kavēšanās sliekšni, un viņi tiešsaistē uzvedas pat rupji vai neapdomīgi, aizmirstot, ka internets visu saglabā, un tas ir reāls pierādījums arī lielāku strīdu vai pat izmeklēšanu laikā.

Tāpēc tiešsaistē parādi savu labāko pusi. Esi draudzīgs un cieņpilns, pat ja nepiekrīti. Labu netiķeti raksturo cieņa, pieklājība un profesionalitāte. Nekļūsti personīgs, apvainojot kādu vai izpaužot kādus datus.

Padoms. Vajadzētu atturēties no ziņojumu vai atsevišķu vārdu rakstīšanas tikai ar lielajiem burtiem, pat ja vēlies šim sadaļām piešķirt lielāku nozīmi. Lielie burti internetā nozīmē kliegšanu un parasti tiek uzskatīti par nepieklājīgiem.

VISPIRMS IZLASI, TAD JAUTĀ

Vai Tev ir jautājums par kādu tēmu? Vispirms velti laiku, lai rūpīgi izlasītu atbildes iepriekšējos diskusiju ierakstos. Pastāv liela iespēja, ka kāds jau ir atbildējis uz Tavu jautājumu. Ja raksti atbildi, kas ir līdzīga kāda cita atbildei, tas parāda pārējiem tērzēšanas dalībniekiem, ka līdz šim sarunai esi pievērsis maz uzmanības.

Atceries, ka sarunas tiešsaistē var notikt ļoti ātri. Tāpēc pirms atbildes vai jautājumu uzdošanas ir svarīgi apkopot visu informāciju.

PIEVĒRS UZMANĪBU GRAMATIKAI

Velti laiku, lai vēlreiz izlasītu savas atbildes. Pārbaudi, vai tajās nav pieturzīmju un pareizrakstības kļūdu. Tas var būt ļoti nomācoši otrai personai, ja ir jāatšifrē slikti uzrakstīti teikumi, lai saprastu to nozīmi. Turklāt kļūdaina gramatika novērš uzmanību no ziņojuma mērķa.

Vēl viens padoms: rakstot e-pastu, vienmēr atceries izmantot arī atbilstošu sveiciena un atvadīšanās formu. Tā arī ir daļa no netīkētes.

CIENI CITU PRIVĀTUMU

Šis noteikums ir jāievēro ne tikai ikdienas tiešsaistes saziņas lietošanā, bet arī darbā.

Nepārsūti Tev nosūtīto informāciju, iepriekš nesaņemot atļauju no sākotnējā sūtītāja. Sūtot privātus e-pasta ziņojumus vairākiem adresātiem, izmanto BCC (aklo kopiju), nevis CC (kopējo kopiju). Daudziem cilvēkiem nepatīk, ka viņu vārdi un e-pasta adreses tiek nodotas cilvēkiem, kurus viņi paši nepazīst.

Šis noteikums internetā attiecas arī uz fotoattēlu vai videoklipu augšupielādi un kopīgošanu, kuros redzamas citas personas. Pirms šādu privātu failu izplatīšanas noteikti sazinies ar materiālos redzamajām personām.

Pēdējais, bet ne mazāk svarīgais: cieni citu personu privātumu un neregistrēties biļeteniem, forumiem vai tamlīdzīgiem pakalpojumiem, izmantojot kāda cita vārdu vai e-pasta adresi.

CIENI CITU LAIKU

Mēs dzīvojam daudz ātrākā pasaulē, nekā mūsu vecāki vai vecvecāki ir pieraduši. Informāciju var nosūtīt dažādiem cilvēkiem visā pasaulē dažu sekunžu laikā un bez īpašas piepūles. Atceries par laika zonu atšķirību un respektē, ja zemesslodes otrā pusē ir nakts, tātad – cilvēki guļ.

Vai savos e-pastos esi pietiekami kodolīgs un lietišķs? Vai Tavi argumenti ir formulēti pareizi un skaidri? Nevienš nevēlas nevajadzīgi tērēt laiku e-pasta ziņojumam, kura galvenais ziņojums ir tikai e-pasta beigās. Tas patērē laiku un pūles un ir vienkārši kaitinoši. Apsver arī to, kam patiešām ir jābūt adresātu sarakstā. Galu galā cieņa pret citu cilvēku laiku un joslas platumu arī ir daļa no netiķetes.

PIEDOD CITU KĻŪDAS

Ikviens, kurš tiešsaistē izmanto forumus, sociālos tīklus un e-pastus, kādreiz bija iesācējs. Tāpat kā jebkurā citā jomā ikviens var kļūdīties. Bieži vien tās ir pareizrakstības kļūdas, lieki jautājumi vai pārāk garas atbildes. Paturot to prātā, ir svarīgi piedot savu kolēģu kļūdas. Ja tās ir tikai nelielas kļūdas, vislabāk uz tām nereaģēt. Ja ir kāda nopietna kļūda, piemēram, nepareizs citāts, ziņojumi rakstīti tikai ar lielajiem burtiem vai trūkst pieturzīmju, vislabāk par to norādīt privātā ziņojumā.

Padoms. Sarakstoties elektroniski, izvairies no sarkasma, jo to ne vienmēr cilvēki pareizi uztver – it sevišķi rakstītajā veidā. Tāpēc labāk ir palikt objektīvam. Ja tomēr vēlies paust sarkasmu draugu vai tuvu kolēģu vidū, izmanto emocijzīmes, piemēram, smaidiņus vai GIF, lai liktu lasītājam saprast, ka tas ir joks. Kopumā rūpīgi izvēlies emocijzīmes – tās var pastiprināt vēstījumu, bet var arī radīt divdomīgas situācijas.

NAIDA RUNA UN NETIĶETE

Tā sauktā naida runa internetā ir pieaugoša problēma, īpaši sociālajos medijos. To bieži var atrast aizskarošos komentāros zem fotoattēliem vai ziņām.

Ko Tu vari darīt pret naida runu? Ja saskaries ar šādiem paziņojumiem internetā, Tev par tiem jāziņo vietnes nodrošinātājam. Pakalpojumu sniedzējiem ir juridisks pienākums 24 stundu laikā dzēst saturu, kas acīmredzami ir nelikumīgs.

Kā ikviens no mums var vērsties pret naida runu? Tās izplatītājiem publiski pieprasīt konkrētus faktus, kas pierāda vai apstiprina viņu pausto. Tomēr nekādā gadījumā nevajadzētu reaģēt ar naidu vai apvainojumiem. Par to arī Tevi var saukt pie atbildības.

DROŠĪBAS NOTEIKUMI BĒRNIEM

Ja lasi šo materiālu, noteikti esi aizdomājies par medijpratību, drošu informācijas lietošanu, dezinformāciju, viltus informāciju un vēlies, lai laiks, ko pavadi internetā, būtu pēc iespējas interesantāks un drošāks. Tas ir ļoti apsveicami. Tomēr ne visi to apzinās un var izmantot internetu nelāgiem nolūkiem. Tas var skart gan pieaugušos, gan bērnus.

Internets ir noderīgs ikvienam – ikdienā, skolā un darbā. Tomēr tas dažreiz rada arī riskus un negatīvu attieksmi. Runā par medijpratību arī ar bērniem un izskaidro iespējamus interneta riskus.

ARĪ IZSKATAM IR NOZĪME

Internetā, tāpat kā personīgajā klātienes komunikācijā, ir jāievēro uzvedības normas, tāpēc, piedaloties tiešsaistes sanāksmēs vai pasākumos, parūpējies par kvalitatīvu video attēlu, skaņu un ģērbies atbilstoši pasākuma formātam. Tas nekas, ka esi attālināti – tik un tā tas ir pasākums, kurā piedalies, tāpēc ir svarīgi atbilstoši ģērbties, kā arī padomāt par citām niansēm.

Esi uzmanīgs ar informāciju, kas ir Tev apkārt, – ja nevēlies kaut ko publiski atrādīt, piemēram, ģimenes foto vai kādu ziņojuma dēli aiz muguras ar vērtīgu informāciju, izvēlies pareizo vietu videozvanam. Atceries par datu drošību arī šajā gadījumā.

Materiāls tapis, izmantojot: <https://www.kaspersky.com/resource-center/preemptive-safety/what-is-netiquette>

Noskaties!

Podkāsts: Biznesa augstskolas *Turība* Juridiskās fakultātes dekāns Ivo Krievs par komunikācijas drošību digitālajā vidē

VILTUS ZIŅAS – VILTĪGAS, BET NE NENOĶERAMAS

Viltus ziņas ir nepatiesa vai maldinoša informācija, kas tiek maskēta kā likumīgas ziņas. Parasti viltus ziņas iedala divās kategorijās.

1. Apzināti neprecīzi stāsti – tas ir, cilvēki, kas tos publicē, zina, ka tie ir nepatiesi, bet tomēr publicē. Iemesls – lai manipulētu ar sabiedrisko domu vai novirzītu trafiku uz noteiktu vietni.
2. Stāsti, kas satur patiesības elementus, bet kopumā ir nepatiesi. Veidojas tāpēc, ka rakstītājs nav pārbaudījis visus faktus vai ir pārspīlējis dažus aspektus, lai izteiktu kādu konkrētu punktu.

Dezinformācija jeb “viltus ziņas” faktiski tika lietots jau 19. gadsimtā, taču internets un citi mediji ir pārveidojuši tās radīšanu un izplatību. Pirms interneta lietošanas cilvēki mēdza saņemt ziņas no uzticamiem mediju avotiem, kuru žurnālistiem bija jāievēro stingri prakses kodeksi. Internets nodrošināja jaunus veidus, kā publicēt, kopīgot un patērēt ziņas un informāciju, izmantojot salīdzinoši nelielu regulējumu vai redakcionālos standartus. Daudzi cilvēki tagad patērē ziņas no sociālajiem medijiem un citiem tiešsaistes avotiem, taču ne vienmēr ir viegli noteikt, kuri stāsti ir ticami un kuri – nepatiesi.

Taču jaunums ir tas, cik viegli ir kļuvis masveidā dalīties ar informāciju – gan patiesu, gan nepatiesu. Sociālo mediju platformas ļauj gandrīz ikvienam publicēt savas domas vai dalīties stāstos ar pasauli. Problēma ir tā, ka lielākā daļa cilvēku nepārbauda tiešsaistē skatītā materiāla avotu, pirms to kopīgo, un tas var novest pie viltus ziņu ātras izplatīšanās. Tajā pašā laikā ir kļuvis grūtāk noteikt ziņu sākotnējo avotu, kas var apgrūtināt to precizitātes novērtēšanu.

Viltus ziņas var izplatīt sociālo mediju robotprogrammatūra, jo tā masveidā ražo un izlata rakstus neatkarīgi no to avotu ticamības. Boti tiešsaistē var izveidot viltotus kontus, kas pēc tam iegūst sekotājus, atpazīstamību un autoritāti – daži no tiem ir ieprogrammēti dezinformācijas izplatīšanai.

Viltus ziņu izplatīšanā piedalās arī troļļi – interneta lietotāji, kuri apzināti mēģina izraisīt strīdus vai sarūgtina cilvēkus. Dažreiz politisku apsvērumu dēļ viņiem par to var maksāt. Termini “troļļu ferma” vai “troļļu fabrika” šajā kontekstā dažkārt tiek lietoti, lai apzīmētu institucionalizētas troļļu grupas, kas mēģina iejaukties politisku lēmumu pieņemšanā.

Viltus ziņu un dezinformācijas veidošanā dažkārt izmanto *Deepfakes*. Tie ir viltoti videoklipi, kas izveidoti, izmantojot digitālo programmatūru, mašīnmācīšanos un seju nomainītu. Attēli tiek apvienoti, lai izveidotu jaunus kadrus, kas parāda notikumus vai darbības, kas patiesībā nekad nav notikušas. Rezultāti var būt ļoti pārliecinoši, un tos ir grūti identificēt kā nepatiesus. Ir arī datorprogrammas, kas ar aptuveni 70 % varbūtību spēj atrast viltus ziņas, bet rezultāts joprojām nav pietiekami augsts, lai tām varētu uzticēties. Šīs datorprogrammas darbojas automatizēti, nav nepieciešams cilvēks, kas visu pārbauda.

Avots: Biznesa augstskolas Turība absolventes Ilzes Kukaines pētījums

Podkāsts: Biznesa augstskolas *Turība* absolvents Ivars Muižnieks stāsta par viltus ziņu un dezinformācijas galvenajiem aspektiem

MEDIJU LOMA MEDIJPRATĪBĀ

Runājot par medijpratību, daudz tiek diskutēts par informācijas iegūšanu uzticamos medijos. Ko tas īsti nozīmē?

Tas nozīmē, ka šādi mediji rūpējas, lai to informācija ir profesionālu žurnālistu sagatavota un tiem ir pieejama informācija par redakcijas sastāvu. Par to vienmēr ir vērts paaieresēties, pirms uzticēties publicētai informācijai – lielākai daļai viltus informācijas un dezinformācijas medijiem, piemēram, dažādām mājaslapām, kas sevi definē kā medijs, nemaz nav norādīta informācija par redakciju, žurnālistiem utt., jo tādu nemaz nav. Tāpat ir vērts paaieresēties, kas ir medija īpašnieks un kāda ir tā reputācija.

Lai iegūtu objektīvu ainu par kādu aktualitāti vai notiekošo kopumā, vislabāk ir lietot vairākus medijus, piemēram, radio, televīziju, presi un interneta mediju.

Izlasi!

EKSPERTA VIEDOKLIS

Andris Straumanis, profesors, projekta eksperts, Biznesa augstskolas *Turība* lektors, asociētais profesors un žurnālistikas programmas vadītājs Viskonsinas Universitātē Riverfolsā

Profesionālas žurnālistikas loma medijpratībā

Pasaulē veiktie dažādie pētījumu rezultāti parāda, ka uzticamība medijiem un žurnālistiem arvien krīt. Lai cik pieredzējis, cik ētisks, cik zinošs ir žurnālists, viņa darbam nav lielas nozīmes, ja auditorija tam neuzticas. Diemžēl pēdējos gados uzticamība medijiem ir zemāka kā jebkad.

Žurnālistam šādos apstākļos ir grūti strādāt. Jo mazāk uzticamība medijos, jo mazāk uzticamība žurnālistam un viņa darbam. Tas var novest līdz situācijai, ka cilvēki vienkārši atsakās sniegt intervijas vai dalīties ar informāciju, tā traucējot ne tikai žurnālista darbu, bet vispār informācijas pieejamību sabiedrībā. Palīdz, ja medijs skaitās uzticams, ar zināmu prestižu vai ar garu vēsturi (piemēram, *BBC*, *The New York Times*, *Die Welt* utt.). Nepietiek ar to, ka medijs sevi reklamē kā uzticamu – tas ir jāpierāda ar darbiem.

Tātad uzticamība sākas ar pašu žurnālistu. Profesionāli sagavots žurnālists – tāds, kas ieguvis izglītību kādā augstskolā vai iemācījis amatu citu žurnālistu uzraudzībā, – sapratis, cik svarīgi ir nopelnīt un uzturēt uzticamību un cik viegli ir to pazaudēt. Protams, ir arī nekompetenti žurnālisti, “uzpirkti” žurnālisti utt., bet tie ir izņēmumi,

nevis norma. Vairums, kā liecina dažādi pētījumi, uzskata ar nopietnību savu lomu demokrātiskā sabiedrībā.

Bet kāda tieši ir žurnālista loma? Ko no žurnālistikas sagaida ziņu patērētājs un ko no žurnālistikas saprot ziņu patērētājs? Atbildēt uz otro jautājumu noteikti palīdz medijpratība, jo medijpratības definīcija iekļauj prasmi lietot medijus un saprast, kā saturs tiek veidots. Kā rakstīts Ministru kabineta 2016. gada rīkojumā par Latvijas mediju politikas pamatnostādņēm: “Zinoša auditorija spēj atšķirt medijus, kas atbalsta un pārstāv kvalitatīvas un uzticamas žurnālistikas principus.” Tātad, kaut kāda pamata izglītība par žurnālistu darbu palīdzētu ziņu patērētājam izvērtēt žurnālistu darbu un uzticamību.

Svarīgāks jautājums, manuprāt, ir – ko ziņu patērētājs sagaida no žurnālistikas? Patiesību, protams, taču esošā politizētā gaisotnē (gan Latvijā, gan ārpus tās) ir skaidrs, ka patiesības nozīme ir mainīga. Medijpratības definīcija iekļauj informācijas sniedzēju funkciju izpratni, kā rakstīts Ministru kabineta rīkojumā. Latvijā žurnālists, kā lasām likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”, ir persona, “kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus masu informācijas līdzeklim un kura ar to noslēgusi darba līgumu vai veic šo darbu masu informācijas līdzekļa uzdevumā, kā arī ir žurnālistu apvienību biedrs.”

Visu viedokļrakstu lasi šeit:

Uzticams un neitrāls žurnālists

Saruna 2019. gadā ar žurnālistu Aidi Tomsonu par ziņu medijiem

2020. gada “Latvijas Fakti” pētījums par medijpratību,
kurā arī apskatīta tēma par mediju uzticamību

PAPILDINI SAVAS ZINĀŠANAS MEDIJPRATĪBĀ TIEŠSAISTES APMĀCĪBĀS

Priecājamies Tevi iepazīstināt
ar interaktīvu tiešsaistes
apmācības kursu
medijpratībā *Very Verified!*

Tas ir tiešsaistes medijpratības kurss, ko izstrādājusi ASV Valsts departamenta Baltijas Medijpratības programma, kuru īsteno globālās attīstības un izglītības organizācija IREX. Kurss veidots, izmantojot "Learn to Discern" ("Iemācies atpazīt") pieeju medijpratībai, kas stiprina iedzīvotāju noturību pret dezinformāciju un manipulāciju.

Šis kurss radīts mediju patērētājiem Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, lai palīdzētu izvērtēt informāciju un apbruņotu Tevi ar spēju identificēt dezinformāciju. Ja vēlies iegūt prasmes un pārliecību par savu medijpratību, šis kurss ir Tev! Turklāt tas pieejams arī latviešu valodā.

VILTUS FOTO IZAICINĀJUMS: VAI VARI NOTEIKT, KURŠ CILVĒKS IR ĪSTS?

Mēģini izspēlēt spēli trīs reizes.

Vai vari pateikt, kurš cilvēka portrets ir īsts un kurš ne?

Atver spēli, izmantojot QR kodu.

Click on the person who is real.

PIECI MEDIJPRATĪBAS SOĻI

Pieci vienkārši medijpratības soļi, kas palīdzēs veiksmīgi izvērtēt jebkuru informatīvo vēstījumu un atpazīt dezinformāciju jeb viltus ziņas.

- 1 Pārlicinies, kāds ir ziņas vēstījums!**
Pievērs uzmanību, vai ziņa nav īpaši emocionāla, pārspīlēta, sensacionāla.
- 2 Pārlicinies par ziņas avotu!**
Noskaidro, kas šo ziņu ir publicējis – par jomu atbildīgā iestāde, uzticams medijs vai arī ziņa tiek nodota kā baumas.
- 3 Izpēti ziņas saturu!**
Aplūko, vai ziņas saturs sakrīt ar citos uzticamos medijos publicēto un vai ziņas saturs, teikumu uzbūve, pieturzīmju lietojums, foto vai video nerada šaubas.
- 4 Veido savu uzticamo avotu sarakstu!**
Par uzticamiem avotiem var uzskatīt atbildīgās valsts iestādes un medijus, kas sevi pierādījuši kā objektīvus informācijas līdzekļus.
- 5 Neklusē, ja atpazīsti dezinformāciju!**
Uzrunā savus tuvos – draugus, ģimeni, paziņas un līdzcilvēkus, ja viņi dalās ar nepatiesu informāciju. Par dezinformāciju, kas rupji pārkāpj sabiedrisko mieru un kārtību, jāziņo Valsts policijai.

Atsauce: <https://www.km.gov.lv/lv/medijpratibas-materiali>

UZZINI VAIRĀK!

Apmeklē <https://medijpratiba.turiba.lv/> un uzzini vairāk!

Ja vēlies uzzināt vēl vairāk par medijpratību, kritisko domāšanu, viltus ziņām un citām ar to saistītajām tēmām, apmeklēj projektā izveidoto mājaslapu, kur atradīsi gan lasāmvielu, gan varēsi noskatīties dažādus podkāstus.

PAR PROJEKTU

KAS IR MEDIJPRATĪBA

PODKĀSTI

VIDEOKĻI UN RAKSTI

JAUNUMI

GALERIJA

ESIET SVEICINĀTI MEDIJPRATĪBAS "DOMĀ! LIETO! ZINI!" MĀJASLAPĀ!

Šajā mājaslapā iegūsi praktiskas zināšanas par to, kas ir medijpratība, kritiskā domāšana, netiķete (uzvedība digitālajā vidē), viltus ziņas un daudz citas vērtīgas informācijas, kas apkopota viedokļrakstos, podkāstos, foto un video materiālos.

Kāpēc tas šodien ir svarīgi? Ne visa informācija, kas ir pieejama publiskajā vidē, ir patiesa. Ne viss, ko lasām, redzam foto un pat video, atbilst realitātei. Tieši tāpēc ir nepieciešama medijpratība – spēja analizēt publiskajā vidē pieejamo informāciju, lietot uzticamus medijus un pašiem veidot un publicēt patiesu informāciju, nevis tādu, kas balstīta uz pieņēmumiem un baumām. Tāpēc nepieciešama arī kritiskā domāšana.

EKSPERTI DISKUTĒ PAR MEDIJPRATĪBU: KAM TICAM, KAM GRIBAM TICĒT

Noskaties ekspertu viedokļu ringu “Medijpratība propagandas labirintos”, kurā tika diskutēts par medijpratības jautājumiem, tostarp medijpratības situāciju Latvijā un pasaulē, viltus informāciju, kas nereti ir vilinošāka, un cilvēki tai vairāk tic.

Ko darīt – kā uzlabot mūsu medijpratības zināšanas visās vecuma grupās?

Interesanta profesionāļu diskusija ar interesantiem faktiem un risinājumiem.

<https://www.facebook.com/Biznesa.augstskola.Turiba/videos/2183413078487101/>

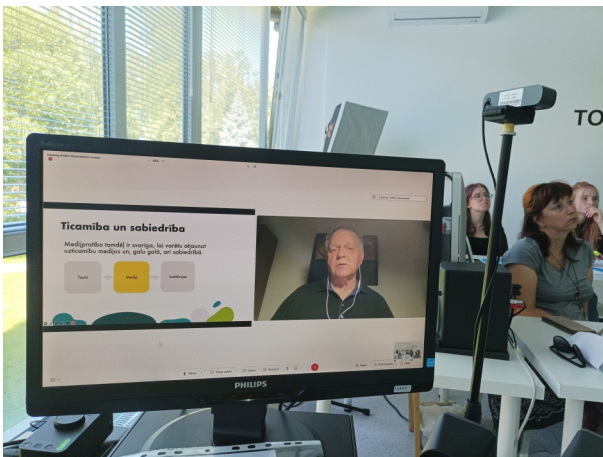
Medijpratības projektā *Turības* studentiem bija iespēja piedalīties Vasaras skolā, kuras laikā noritēja vairākas ekspertu vieslekcijas, bija iespēja pašiem analizēt dažādus ar medijpratību saistītus piemērus, doties ekskursijā uz Latvijas Radio Latgales studiju, filmēt, fotografēt un radīt materiālus arī medijpratības mājaslapai.

Medijpratības Vasaras skolas dalībnieki viesos Latvijas Radio Latgales studijā. Diskusijas centrā – mediju un žurnālistu loma mūsdienu straujajā informācijas pasaulē un dezinformācijas novēršanā, profesionālas un daudzpusīgas informācijas veidošanā.

Komunikācijas eksperti, diskutējot viedokļu ringā “Medijpratība propagandas labirintos” par to, kā uzlabot medijpratību un kritisko domāšanu Latvijas sabiedrībā, atzina, ka tas būs ilgstošs process, kur jānotiek paaudzes, domāšanas un informatīvas telpas maiņai, kad sabiedrība galvenokārt patērēs Latvijas un Rietumu informatīvos medijus, kā arī iemācīsies analizēt informāciju no dažādiem avotiem un daudz plašākā mērogā

Profesora un projekta eksperta Andra Straumaņa vieslekcijā medijpratības Vasaras skolas laikā atklājās, ka jēdziens “viltus ziņas” zināms jau aptuveni 150 gadus, tomēr mūsdienās vairākkārt pieaudzis viltus ziņu radītājs kaitējums, pateicoties digitālās vides plašumiem.

Šis materiāls ir tapis Biznesa augstskolas *Turība* medijpratības projekta ietvaros. Projekta realizācijai Biznesa augstskola *Turība* ir saņēmusi grantu no Baltijas Medijpratības programmas, kas ir ASV Valsts departamenta iniciatīva, ko īsteno ASV bāzētā globālās attīstības un izglītības organizācija IREX.

Projekta ietvaros no 2022. gada aprīļa līdz 2023. gada martam tika rīkoti dažādi publiski pasākumi par medijpratību, tika izstrādāts un realizēts medijpratības studiju kurss, kā arī izveidota mājas lapa, kas satur dažādus izglītojošus materiālus par šo tēmu:

<http://medijpratiba.turiba.lv>.

